

"לעמד לשרת" (דב' יח ה)

צמד הפעלים "לעמד לשרת" – אם ממצים את משמעו ומרחיבים את תוקפו מעבר לעבודות הקודש – בא ללמד, כי כל שירות מצוותו בעמידה, ועל המורה לראות את עצמו ככוהן המשרת בקודש, ויתן אל לבו לאמץ עיקרון זה בעבודתו בכיתה. להלן ייסקרו מופעיו של צמד פעלים זה, ונשתדל למצות את משמעו.

כעשר פעמים מופיעים שני הפעלים האלה במקרא, קשורים זה בזה בווריאציות שונות. המפרשים התייחסו לצירוף בעיקר בשלושת המקומות הללו: מל"א ח יא; דה"ב ה יד; דב' יח ה.

הגמ' (זבחים כג ע"ב) מביאה כך: "אמר רבה אמר רב נחמן: אמר קרא, 'לעמוד לשרת' – לעמידה בחרתיו, ולא לישיבה. ת"ר: 'לעמוד לשרת' מצוה, כשהוא אומר 'העומדים' (שם ז) שנה עליו הכתוב לעכב". ספרי, על אתר, מנסח כך: "מגיד הכתוב שאין שירות כשר אלא מעומד הא אם ישב עבודתו פסולה". ורש"י בקצירת האומר: "מכאן שאין שירות אלא מעומד".

האם רק שירות הנעשה במקדש צריך להיות בעמידה או כל שירות משמע? כתוב אחד אומר: "ולעמד לפני העדה לשרתם" (במ' טז ט). אין כתוב כאן לפני השם, ואין כתוב כאן בשם השם, אלא "לפני העדה", משמע שגם כשמשרתים את העדה יש לעמוד. ועוד כתוב: "ויהמה יעמדו לפניהם לשרתם" (יחי' מד יא), ומשמע שגם זרים ועבדים ונשים, שאינם לא לויים ולא כוהנים, שחיטתם כשרה, והם משרתים לפני העם בעמידה. ובכלל, הכתוב "ומושב עבדיו ומעמד משרתיו" (מל"א י ה) מורה על ישיבת עבדיו ועמידת משרתיו. אכן שירות הוא בעמידה, וכל שירות במשמע. על אברהם אבינו, שאין כמוהו לקיום מצוות הכנסת אורחים, כביטוי מובהק למידת החסד, נאמר: "והוא עומד עליהם... ויאכלו" (בר' יח ח). הוא היה כל כולו שקוע בשירותו, עד שלא הרגיש בכאבו הצורב ביום השלישי למילתו – כאמור: "ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים" (בר' לד כה). ולא די בעמידה סתם, אלא יש לעמוד עמידה שיש בה זירוז, "עמד עליהם" כתיב.

המלבי"ם, בלשונו הזהב, מסביר על אתר את עניין האכילה: "ענין אכילה יצדק בכל דבר שהוא מתקיים על ידו: האש תאכל העצים, שעל ידי אכילת העצים תתקיים האש. לחם הנפש ומאכלה הוא כל מוצא פי ה', כמו 'לכו לחמו בלחמי'. משמע שגם בשעת למידה, שהיא אכילה רוחנית, יש חובה לעמוד, ולעמוד עליהם, עמידה שיש בה זירוז. קביעה זו מתאוששת מהדברים שבשמ"א (יט כ): "וירא את להקת הנביאים ושמואל עומד נצב עליהם", ורד"ק מפרש: "עומד", שהיה עומד על רגליו; 'נצב', מלמד אותם כמו 'נצב על הקוצרים' וממונה עליהם להורותם מה יעשו". וכן תרגם יונתן: "ושמואל קאים מליף עליהון". אכן, אין הוראה בלי עמידה שיש בה דרבון.

הבה ננסה לברר לעצמנו מה משמעו של הפועל "לשרת". "לשרת", לפי אבן שושן, מציין, לעשות עבודה שיש בה תועלת או עזר לאחר, לעבוד למען אחר, לשמש, לכהן, למלא תפקיד ציבורי. באחת, להתגייס למען הזולת. מרכז הכובד עובר מעצמו לאחר.

הוא יוצא מעצמו ומפנה את מרצו, את זמנו ואת כוחותיו הנפשיים למען ספק צרכיו של האחר הנזקק לו. העיקר הוא מקבל השירות (האל, האדון, הילד), ונותן השירות טפל לו. המשרת עומד לרשותו של מקבל השירות, עומד ולא יושב, ואם ישב עבודתו פסולה. וכל כך למה? מה יתרון העמידה על הישיבה? מבחינה פסיכולוגית ראוי לראות את הערתו הקולעת של הרב ש"ר הירש: "לעמד לשרת – וכעין זה מפסוק ז' העומדים שם לפני ה'" – רק בעמידה הוא נושא את אופי העבודה של בחירתו, כי העמידה מבטאת שהוא שומע ומבצע את מצות מפקדו 'לעמידה בחרתיו ולא לישיבה'. אסור לו לעשות שום עבודה בישיבה, כי הישיבה היא תנוחת גוף של מי שמכנס את כוחותיו בתוך עצמו, וכל עבודה שנעשתה בישיבה הרי כאילו נעשתה ע"י זר והיא פסולה (זבחים כג ע"ב). רק העמידה מבטאת שכל מעשיו נעשו בשם השם ובפקודתו". מן הנאמר נראה לפרש שהצמד "לעמד לשרת" הוא יחידה אחת, שתיים שהן אחת. עמידה היא חלק אינטגרלי של השירות. שירות משמע עמידה ואין בלתי. לעמידה בחרתיו ולא לישיבה. לא עמדת, לא שירתת. לא ייתכן שירות במצב של רפיון, לא מתוך התרווחות בכורסה מרופדת, אלא מתוך דריכות ואימוץ שרירים, מתוך מצב הכן.

וכך כותב "דעת סופרים": "לעמד לשרת בשם ה'" – להיות מוכן בעל עת שייקרא לבא לשרת לפני ישראל בשם ה'". העמידה צריכה להיות זקופה, וזו מאפיינת במיוחד את האדם, ומבדילה בינו לבין החיה, והיא משותפת לו ולמלאך. העמידה היא המצב שיש בו כבוד הראוי לשירות הן בבית המקדש והן מחוצה לו. כל הדברים הנשגבים, החשובים והרציניים דורשים עמידה, התייצבות מלאה. במצב כזה המשרת נתון למאורע, הוא אינו שועה אל המתרחש בקרבו כגון הפרעה או כאב. הוא כופה שקט על החזית הפנימית. "לעמד לשרת" זאת אומרת לעמוד איתן במשך כל השירות ולבצע אותו על הצד הטוב ביותר. לא תיתכן חולשה שתפגע בשירות, לא תיתכן סטייה כלשהי מן השירות, השירות צריך להיות ללא "אש זרה" אלא בחינת "ויעש כן אהרן", להגיד שבחו של אהרן שלא שינה" (רש"י, במ"ח ג).

אם בהוראה עסקינן, על אחת כמה וכמה שיש "לעמד לשרת". המורה הוא בחינת כוהן: "כי שפתי כהן ישמר דעת, ותורה יבקשו מפייה" (מ"ב ז), ויונתן מתרגם: "ואוראה יבעון מפומיה". ועוד באותו פסוק: "כי מלאך ה' צבאות הוא", ודרשו על הפסוק: "אם דומה הרב למלאך ה' צבאות – יבקשו תורה מפייה, ואם לאו – אל יבקשו תורה מפייה" (חגיגה טו ע"ב). כל אדם ניחן בקומה זקופה כמלאכים, יש בו דעת כמלאכים, ומדבר לשון הקודש כמלאכים. רוצה המורה להידמות, לפחות חיצונית, למלאך, עליו לעמוד על רגליו ולהבליט את הקומה הזקופה. יתרה מזו, מורה עדיף על כוהן, כי אין כוהן בעבודתו, אם אין מקדש, אך מורה-רב עומד תמיד על עומדו ומלמד, כי אין מבטלין התינוקות לשום דבר מצווה בעולם ואפילו לבניין בית המקדש (שבת ק"ט), כיוון דאין שיעור. בזמן הגלות יש לנו רק מורה במעמדו.

על המורה להיות מגויס לתפקידו. עליו להימצא בדריכות-מה ובמצב של מתח פסיכומוטורי סביר המזמין לדינמיות, הווי אומר: להעמיד את כל כוחותיו לרשות תפקידו, להיות נצב, ער וקשוב למה שמתרחש בכיתה, להתהלך בין תלמידיו, להשיג עליהם, לזרז אותם, לעמוד עליהם, כדברי מדרש רבא: "והוא עומד עליהם, משמע: אימתו מוטלת עליהם" (וירא יב טו). כל זה רק מתוך מצב של עמידה, ולא מתוך תנוחה של ישיבה.

מאיך גיסא, התלמידים יהיו יושבים, וישיבתם ישיבה שיש בה סמיכה (ראה כתובות קיא) – בחינת "והשענו תחת העץ" (בר' יח ד). מדרש רבה על הפסוק: "והוא ישב פתח האהל" (בר' יח א) מביא: "אמר לו הקב"ה [לאברהם]: שב, אתה סימן לבניך. מה אתה יושב ושכינה עומדת, כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן". אם הקב"ה כך, על אחת כמה וכמה שהמורה צריך לדבוק במידותיו של הקב"ה ולעמוד על גבי תלמידיו בזמן שהם יושבים דרוכים להקשיב.

העמידה רצויה למורה ונוחה לתלמידים. המורה צריך להשקיף על התלמידים, לראות ולהיראות. על התלמידים לראות את פניו של המורה, עליהם למקד את מבטם בפניו של המורה, בחינת "והיו עיניך רואות את מוריך". אם המורה ישב, ותלמידיו יצאו עליו, ידם על העליונה, הם יהיו במצב פסיכומוטורי עדיף. אין להרשות מצב כזה, שהוא אנטי-פדגוגי. ישיבתם של התלמידים דווקא מנתבת את הלמידה ומרגיעה אותה.

כל האמור נכון ויציב כשמדובר בקבוצה לומדת בתנאי כיתה רגילים. שונה הדבר בישיבה, שהיא לפחות מוסד על יסודי, אם לא על תיכוני (ברמתו), שבה הלימוד מבוסס על למידה עצמית בחלק הארי של הזמן. התלמיד צריך לשבת – "מרבה ישיבה, מרבה חכמה" – ולשון, בחינת "יושב ושונה", לבד או בחברותא, את דף הגמרא הנלמד, ומוענק לו חופש פעולה, האמור להיות מלווה באחריות, לכלכל את לימודו. כל תלמיד או קבוצה של שניים-שלושה תלמידים, הדנים בקודה משותפת בלימוד – לימוד בעל פה משמע, ואביזרי כתיבה הם מיותרים – מהווה אי של תורה היודע לנתק עצמו מההמון הלומד והרועש, לרוב רעש חיובי שבהתעניינות, והקולנויות של אי זה אינה מפריעה להתרכזותו של האי האחר שבשכנותו, השקוע בלימודו.

מובן שיש השגחה, אך היא אינה מצרה את צעדיו. לצורך הלימוד עומד לרשות הרב ולרשות כל תלמיד רהיט נייד ופשוט, נוח לטלטול, עשוי עץ, הקרוי "סטנדר" ביידיש או "עמוד" בעברית. הסטנדר – רהיט מצוי אצל העמים – הנקרא בצרפתית Pupitre, בנוי, בגלגול הישיבתי, משתי רגליים ארוכות שאליהן מחובר באלכסון לוח עץ מלבני, הגדור בצדו הנמוך ברצועת עץ או מתכת, המשמשת מעקה לגמרא לבל תפול חלילה. הרהיט הזה הוא רב תכליתי. הרב משתמש בו, לרוב בעמידה, לנתנית שיעור או דרשה לתלמידיו, והתלמיד משתמש בו בלימודו, כאשר הוא יושב, והגמרא מונחת על הסטנדר באלכסון בגובה עיניו, ואז הוא פטור מלהחזיק אותה ביד, וזה מקל עליו את הלימוד. לעתים יש לעמוד, כי ישיבה מאומצת אינה מבטיחה בריאות, ויש ללומד להתנער מישיבתו. הלמידה בעמידה משחררת את רגליו, ההישענות על הסטנדר, ההתנועות קדימה ואחורה כשהוא אוחז בסטנדר – בחינת "כל עצמותי תאמרנה" – כל הפעולות המגוונות האלה גורמות להתעמלות רצויה שתזרים את הדם בעורקיו ותוסיף לו מרץ והתלהבות ללימוד. הסטנדר הוא כלי פדגוגי יחידני לישיבה, מותאם לצורכי הלימוד האינדיבידואלי, ויהיה חבל שייעלם מנופה של הישיבה, העלולה להסתגל לתנאי למידה השאולים ממוסדות חינוך אחרים. הסטנדר, בניידותו, מאפשר למידה בעמידה, תוך שחרור אנרגיה, המחזירה את התלמיד ללמידה נוספת בישיבה, כי, לפי הזוהר (ויחי, דף רכג) "ודאי חכמתא לא מתיישבא אלא כד בר נש יתיב ולא אזיל אלא קאים בקיומיה" [החכמה אינה מתיישבת בלבד של האדם אלא אם יושב במקומו ואינו הולך]. החכמה דורשת עיון, ועיון צריך יישוב, כדברי רבא: "רכות [דברים קלים] במעומד, קשות [שהם מילי דחכמתא] במיושב" (מגילה כא ע"א).

הר"ם, הפוקח עין על תלמידיו הפזורים באולם רחב הידיים של הישיבה, יושב לו במקומו, לומד, ככל אחד החייב ללמוד – ושומה עליו לא להיות יוצא דופן – ודווקא הוא צריך לשמש דוגמה בתחום זה, וכשנוקקים לו הוא עומד עליהם, וגם מתהלך מתלמיד לחברו ומגיש את העזרה הדרושה ללומד במקומו בנקודה שבה התלמיד מתקשה. וכלל נקוט בידו: אל לו להפריע לתלמיד בלימוד בהתקרבות אליו ללא צורך מובהק. הר"ם יושב אפוא ולומד, עומד ומלמד, לסירוגין, בחינת "ללמוד וללמד".